

”Storpolitisk hederspost åt svenska”

Anna Bugge Wicksells väg från
rörelsearbete till diplomati

Christina Carlsson Wetterberg

Bland de omkring 300 delegater som deltog i Nationernas förbunds första möte år 1920 fanns bara tre kvinnor. En av dem var Anna Bugge Wicksell (1862–1928). Ett år senare utsågs hon, som enda kvinna, till ledamot av förbundets mandatkommission. Liberala *Dagens Nyheter* tyckte valet var både följdriktigt och glädjande:

Det är [...], när man rätt tänker på saken, något ganska underbart att även innan Sverges kvinnor hunnit utöva sin rösträtt till sitt eget parlament, ännu mindre själva tagit säte och stämma däri, så ser det ut som om en svensk kvinna skulle bli korad till en hederspost inom den internationella storpolitiken.¹

Först senare det året togs slutligen det beslut som gav de svenska kvinnorna rösträtt till riksdagen. Om vägen dit finns det nu, inte minst med anledning av hundraårsjubileet, en rikhaltig forskning.² Att den internationella diplomatiska arenan vid ungefär samma tid öppnades upp för kvinnor uppmärksammas däremot sällan. Anna Bugge Wicksell var den första i en rad av svenska kvinnor som skulle komma att göra avtryck internationellt.

Det finns idag ett växande internationellt forskningsfält om kvinnors inträde på den diplomatiska arenan och om deras agerande inom Nationernas förbund. Däremot finns det inte många studier som anlägger ett biografiskt perspektiv, som jag i detta kapitel vill bidra med.³ För att förstå hur Anna Bugge Wicksell och andra kvinnor kunde få viktiga uppdrag inom Nationernas förbund krävs undersökningar av deras väg till det anseende, de kvalifikationer och de nätverk som gjorde detta möjligt.

När Anna Bugge Wicksell tog plats i Nationernas förbund hade hon lång erfarenhet av arbete inom kvinnorörelsen och freds-rörelsen. Hon var en radikal liberal, engagerad i den kvinnliga rösträttsrörelsen och i att förbättra kvinnors ställning i allmänhet, bland annat när det gällde att reformera den föråldrade äktenskapslagen.⁴ Mot denna protesterade hon i sitt eget liv när hon ingick samvetsäktenskap med den kände samhällsdebattören och senare professorn i nationalekonomi Knut Wicksell.

Anna Bugge kom ursprungligen från Norge, där hon varit med och grundat den norska kvinnorörelsen, tagit en filosofie kandidatexamen i ämnena engelska, franska och latin och efter det börjat studera juridik. I Sverige återupptog hon sina universitetsstudier och avlade en juris kandidatexamen i Lund 1911. I samband med det ansökte hon om och beviljades svenskt medborgarskap. Under första världskriget var hon djupt engagerad i olika aktioner för att få till stånd en rättfärdig och varaktig fred.

I rösträttsarbetet var Anna Bugge Wicksell en av många framträdande kvinnor, men i sin internationella fredsgärning var hon i det svenska sammanhanget unik. Det är denna gärning som står i fokus i det här kapitlet. Hur förhöll hon sig till de debatter som fördes i fredsfrågan under det tidiga 1900-talet? Hur kom det sig att hon – en kvinna – fick de ovan nämnda förtroendeuppdragen i det nybildade Nationernas förbund? Vilken var hennes agenda när hon väl var på plats i Genève och vilket avtryck gjorde hon? Jag söker svaren i skärningspunkten mellan hennes egen livshistoria och de omvandlingsprocesser som ägde rum på såväl ett nationellt som ett internationellt plan.⁵

En liberal feminist med en internationell agenda

Anna Bugge växte upp i en intellektuell och borgerlig miljö som gav henne möjlighet att studera vid läroverket och senare vid universitetet. Hon var sinnebilden av en modern kvinna som ville ta plats och göra en insats i samhället. I föreningen Skuld samlades kvinnliga gymnasister i Kristiania och läste det modernaste av vad tiden hade att erbjuda inom såväl naturvetenskap som filosofi och politik. De diskuterade darwinism, socialism och feminism. John Stuart Mills *The Subjection of Women* gjorde stort intryck på den unga Anna. ”Lyckligare människor än 80-talets ungdom har aldrig existerat”, skriver hon i en minnesskrift, och fortsätter:

Det var de stora allmänna principernas tid, alla dörrar var uppslagna för oss och allt detta som måste till för att göra livet fullt och helt och värt att leva för ungdomen, debatterna kring principerna och strömmandet ut genom de öppna dörrarna för att ta i besittning all den andens frihet och härlighet som låg därute – just det var vår plikt, vårt kall, vår uppgift.⁶

Det engagemang och den optimism som hon uttrycker här kom att prägla henne hela livet, om än privata sorger, världskrigets utbrott eller politiska motgångar tidvis kunde förmörka hennes tillvaro. Ideologiskt definierade hon sig som en ”klar liberal-radikal”.⁷ Liberalism var för henne mer praktisk politik än ideologi. När hon vid ett tillfälle fick frågan vad som skilde hennes synsätt från socialisternas svarade hon att målet var detsamma, det var bara medlen som skilde sig åt.⁸

När Anna Bugge Wicksell kom till Sverige 1890 tillsammans med Knut Wicksell blev hon en del av den tidens kulturradikala miljö – först i Stockholm, där parets två söner föddes, och senare i Lund. Hon kom att tillhöra den vänsterliberala ledningen inom Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt och fick även viktiga uppdrag inom International Women’s Suffrage Alliance.⁹

Internationell folkrätt var en fråga som hade intresserat henne redan under tiden i Kristiania, och när hon tagit sin juristexamen i

Lund erhöill hon ett stipendium ur Elsa Eschelssons fond – Eschelsson var den första kvinnan som tog en juristexamen i Sverige – för att fördjupa sig i denna typ av rättsliga frågor. Hon lekte då med tanken att kanske disputerar på en avhandling i folkrätt. Så här skrev hon till sin vän Cecilia Fröding i Uppsala:

Jag har i många år haft på mitt samvete att skriva en bok i folkrätt, och nu ska jag studera lite och se om jag kan få litet kött på det skelett som jag har färdigt i tankarna. Blir det något av med det så tänkte jag göra den till en doktorsavhandling; dels är det ju en prydlig titel, dels skulle nog titeln komma boken tillgodo. Vi få nu se, hur det kan gå.¹⁰

Det blev inte så. I stället skulle hon i samband med krigsutbrottet använda sina kunskaper i det internationella fredsarbetet. Hon visste naturligtvis att villkoren för kvinnor vid universiteten inte var de bästa, särskilt inte för jurister, vilket Elsa Eschelssons tragiska öde vittnat om: bestämmelserna hade visserligen ändrats så att Eschelsson skulle kunna utnämnas till professor, men flera av hennes manliga kollegor satte sig till motvärn och hennes ansökan avslogs.¹¹ Kanske var det därför Anna Bugge Wicksell avstod från att doktorera, eller så lockades hon helt enkelt mer av att arbeta praktiskt med frågorna.

Utnämningen till svensk delegat i Nationernas förbund vittnar om att Anna Bugge Wicksell var betrodd, men så hade det inte alltid varit. Att hon länge behöll sitt norska medborgarskap skapade problem för henne under unionskrisens år, då det förekom protester mot att hon skulle få representera Sverige vid den internationella kvinnorösträttsalliansens kongresser. Hennes samvetsäktenskap provocerade också de mer konservativa inom rörelsen. Det gjorde även – kanske ännu mer – Knut Wicksells kontroversiella utspel i offentligheten, där han kritiserade äktenskapet, förordade preventivmedel och häcklade kyrkan. Paret hade en grundläggande åsiktsgemenskap och drevs bägge av ett starkt patos och engagemang, men deras personligheter var mycket olika. Han bohemisk, yvig och spontan och gärna provocerande. Hon mer lågmäld, saklig och pragmatisk.¹² Maken kunde vara

ett problem när hon ville vinna förtroende men samtidigt fick hon genom honom tillgång till ett brett nätverk av radikala intellektuella.

Sakta men säkert blev Anna Bugge Wicksell alltmer respekterad i breda kretsar inom kvinnorörelsen och i samhället i stort. När det utbröt konflikter inom den kvinnliga rösträttsrörelsen var det ofta hon som blev tillkallad att reda ut dem och blidka de konservativa. Denna diplomatiska förmåga skulle bli en stor tillgång i hennes internationella fredsarbete.

Minimalism eller maximalism i fredsfrågan

Det tidiga 1900-talet präglades av social oro och mullrande krigshot ute i Europa. I Sveriges riksdag kom försvarsfrågan alltmer i förgrunden. Samtidigt växte den moderna fredsrorelsen fram. Även inom delar av den framväxande kvinnorörelsen fanns ett starkt intresse för fredsfrågan. Som mål hade fredsrorelserna att avskaffa kriget, men om vägen dit rådde delade meningar. Här fanns allt från radikalpacifister som förespråkade omedelbar isolerad nedrustning till dem som ville arbeta mer långsiktigt och få till stånd internationella folkrättsliga regler kring försvar och diplomati.¹³ I Sverige bildades Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen 1883 och Sveriges Kvinnliga Fredsförening 1898. Båda föreningarna samlade fredsivrare av i första hand radikalt liberalt snitt. De ledande inom Sveriges Kvinnliga Fredsförening var aktiva kvinnosakskvinnor som också skulle komma att ha en framträdande roll inom Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt. En av dem var Anna Bugge Wicksell.¹⁴

Sveriges Kvinnliga Fredsförening verkade fram till 1911, då dess medlemmar i stället uppmanades att ansluta sig till det nybildade Svenska fredsförbundet.¹⁵ En av hjärnorna bakom detta beslut var Anna Bugge Wicksell. Flera ledande personer från den kvinnliga fredsföreningen kom att ingå i förbundets styrelse och valde därmed att arbeta i en förening bestående av både kvinnor och män.¹⁶ Anna Bugge Wicksell utsågs till sekreterare. Ordförande var inledningsvis den liberala riksdagsmannen Carl Carlsson Bonde och senare baron Theodor Adelswärd, också han liberal riksdagsledamot. Förbun-

det verkade fram till 1917, då det uppgick i Svenska Föreningen för Nationernas förbund.¹⁷

När Svenska fredsförbundet bildades hade Anna Bugge Wicksell precis tagit sin juristexamen och redan gjort sig känd i fredskretsar i Sverige och internationellt. Hon hade publicerat flera skrifter om freds rörelsen och folkrätten och var en erkänt god talare och respekterad för sina kunskaper.¹⁸ Det sistnämnda framkommer i ett brev från Emilia Broomé apropå en fredskurs som skulle ges i Uppsala hösten 1911. "[D]ig vill alla så gärna höra och då skulle vi kunna räkna få talrik anslutning från början", skriver Broomé, och fortsätter: "Du kan ändå mest av dem allihopa (Branting, Palmstierna m. fl.) och som Zwei [Otto von Zweigbergk] sade i går, 'ha de hört Anna Wicksell en gång, komma de gärna och höra henne en gång till'." Hjalmar Öhrvall hade för sin del till och med tyckt att hon skulle ansvara för hela kursen.¹⁹

Bildandet av Svenska fredsförbundet var troligtvis en reaktion på att radikalpacifistiska idéer börjat få fäste i Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen. Det nya förbundet var mer modest, och den äldre organisationens ledning och medlemmar upplevde det förmodligen som en konkurrent och inte som tillräckligt radikalt. En som gav uttryck för detta var riksdagsmannen och borgmästaren i Stockholm Carl Lindhagen, som porträtteras i ett annat kapitel i denna bok. I sina memoarer riktar han kritik mot Svenska fredsförbundet och den riktning inom freds rörelsen som han kallar minimalistisk, ledd av "intellektualisterna" fru Anna Wicksell och baron Adelswärd. Själv var han en stark förespråkare för det han kallar "maximiprogrammet", som hade mer långtgående och omedelbara krav på nedrustning.²⁰

När kriget bröt ut skärptes åsiktsskillnaderna i synen på fred och försvar. Den internationalism som funnits inom freds rörelsen fick sig en knäck då det visade sig att många fredsaktivister, män och kvinnor, i de krigförande länderna nu slöt upp bakom sina regeringar och arméer. Även i Sverige var läget ytterst polariserat. Å ena sidan fanns en stark aktivistisk högerfalang som önskade att Sverige skulle ställa sig på Tysklands sida i kriget, å andra sidan en vänsterfalang inom socialdemokratin som manade till storstrejk om faran för krig blev

mer överhängande.²¹ Anna Bugge Wicksell tyckte att båda linjerna var förhatliga. ”[S]jälsfrändskapet är obestridligt”, skrev hon i ett brev till sin man.²² I hennes kretsar var neutraliteten ett honnörsord, om än många hade sina klara sympatier hos ententen.

Fredsarbete under krigsåren

I och med första världskrigets utbrott kom rösträttsfrågan i bakgrunden och många av rösträttskvinnorna engagerade sig i stället i fredsarbete av olika slag. Våren 1915 anordnades en stor internationell kvinnofredskongress i Haag, där även en delegation från Sverige deltog. Kongressen var en viktig milstolpe i den kvinnliga freds rörelsens utveckling. Här bildades embryot till Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet, som efter en tid också fick en svensk avdelning.²³

När kvinnors fredsarbete diskuteras i forskningen är det ofta separata kvinnoaktioner eller kvinnoorganisationer som avses. En linje dras från Haagkongressen via fredsaktioner under andra världskriget i form av möten, upprop och civilt motstånd och fram till senare tiders kvinnomarscher. Vad som då hamnar i skymundan är att det även bland freds rörelsens kvinnor fanns meningsskiljaktigheter och – särskilt viktigt i det här sammanhanget – att det fanns kvinnor som föredrog att ingå i de vanliga institutionerna och där verka för stegvisa resultat. Det var den väg Anna Bugge Wicksell valde. Hon gav dock sitt stöd åt de fredsinitiativ som kom från kvinnoorganisationer under kriget, till exempel den kvinnliga fredskongressen i Haag 1915, även om det inte var en väg hon trodde på.

Under krigsåren var Anna Bugge Wicksell livligt engagerad i den offentliga fredsdebatten, organiserade, diskuterade, höll föredrag och kurser samt publicerade sig i olika forum.²⁴ Arbetet med fredstidskriften *Post Bellum* (”Efter kriget”) får här tjäna som exempel på hur hon och kretsarna kring Svenska fredsförbundet såg på fredsarbetet. Det var hon tillsammans med socialdemokraten och senare finansministern Ernst Wigforss som höll i trådarna. Målet med tidskriften var att öppna för ett meningsutbyte mellan representanter för de båda krigförande lägren för att på sikt påverka fredsvillkoren

och bana väg för en varaktig fred.²⁵ Hösten 1916 satte de i gång, skrev ett program och inledde arbetet med att skaffa ”garanter”. Med det menades ”en liten samling av kända namn från olika områden och med lika inställning till kriget, som skulle bli en slags borgen för vederhäftigheten i företaget”. Brev sändes i väg, telefonsamtal ringdes och delegationer åkte ut till de olika länderna för att få ihop namnen.²⁶ Vad man ville uppnå var en fredsuppgörelse som accepterades av båda parter och inte skedde enbart på segrarnas villkor. Upprättandet av ett nationernas förbund skulle vara en garant för denna fred. På grund av bristande finansiering tvingades man dock skrinlägga projektet redan på våren 1917.²⁷

Anna Bugge Wicksell verkade också i kulisserna som expert. Hon hade tidigare biträtt Karl Staaff då han utarbetat motionen om allmän rösträtt 1911 och kom senare att anlitas av Utrikesdepartementet som sakkunnig i folkrättsliga frågor. Hon engagerades bland annat i den kommitté som konstituerades 1917 med uppgift att tillvarata de neutrala staternas intressen efter kriget. Den ombildades senare till Kommittén för folkförbundsärenden, till vilken även socialdemokraterna Hjalmar Branting och Östen Undén samt högerledaren Ernst Trygger knöts, vilka alla längre fram blev ledamöter i Nationernas förbunds svenska delegation.²⁸

De skillnader i synsätt som fanns inom freds rörelsen i allmänhet började under krigsåren också märkas bland de liberala kvinnorna. Ett första tecken på det kunde ses vid Frisinnade Kvinnors årsmöte 1915, där Elin Wägner, vars fredsinsatser behandlas i ett annat kapitel i denna antologi, och Anna Bugge Wicksell hade ombetts att tala i fredsfrågan. Wägner, som deltagit i kvinnornas Haagkongress, berättade entusiastiskt om denna och uttryckte i sitt anförande den uttalat pacifistiska ståndpunkt som hon efter hand alltmer skulle ansluta sig till. Anna Bugge Wicksell hade bevistat en annan kongress i Haag vid ungefär samma tidpunkt och höll ett engagerat anförande om den och det holländska ”Uppropet för varaktig fred” som den kongressen anslöt sig till.²⁹ Härmed inleddes en debatt om den bästa vägen till fred – den korta radikalpacifistiska eller den långa förhandlingsvägen – som skulle följa Frisinnade Kvinnor in i 1920-talet.

Utnämningarna

I Sverige skärptes de politiska motsättningarna under de sista krigsåren. Den svåra livsmedelsbristen hade lett till hungerdemonstrationer och upplopp runt om i landet och hösten 1917 blev det regeringsskifte. En koalitionsregering tillträdde, med historieprofessorn och ledaren för Liberala samlingspartiet Nils Edén som statsminister och det socialdemokratiska partiets ledare Hjalmar Branting som finansminister. Det var under denna ministär som en överenskommelse om kvinnlig rösträtt träffades 1918.³⁰ På våren två år senare antogs den reform som likställde makarna inom äktenskapet och då togs även beslutet om svensk anslutning till det nybildade Nationernas förbund.³¹

När Sverige i januari 1920 fick frågan om man ville ansluta sig till Nationernas förbund visade det sig att det inte var en okontroversiell sak. Motståndet kom dels från den i allmänhet tyskvänliga högern, dels från vänstersocialisterna som brutit sig ur det socialdemokratiska partiet. Det huvudsakliga argumentet från dessa håll var att förbundet var ett segrarnas verk och att ett svenskt medlemskap skulle äventyra den utrikespolitiska neutraliteten. Men efter en livlig debatt i riksdagen beslutades med klar majoritet att tacka ja. Sex delegater – tre ordinarie och tre suppleanter – utsågs att representera Sverige då Nationernas förbund senare under året samlades i Genève. Att Anna Bugge Wicksell var en av dem är anmärkningsvärt med tanke på att den diplomatiska banan av tradition varit exklusivt manlig. Ändå har detta inte uppmärksammats i forskningen om svensk utrikespolitik och diplomati.³²

Tyvärr har de diskussioner som föregick valet av kandidater inte dokumenterats, eller i alla fall inte återfunnits i arkiven. I den konservativa pressen antydde dock att valet inte var okontroversiellt och väckte ”allmän häpnad”.³³ Både *Svenska Dagbladet* och *Stockholms Dagblad* hade varit starkt kritiska till det opinionsarbete som Anna Bugge Wicksell och andra från Föreningen för Nationernas förbund bedrivit. Man hade bland annat raljerat över det ”Wicksell-Bugge-Brantingska tungomålstalandet om Sveriges moraliska skyldighet

att ingå i förbundet” och om ”fru Bugge-Wicksells sagoaftnar om Nationernas förbund”.³⁴

Själva grundförutsättningen för utnämningen och för att kvinnor alls skulle kunna få positioner i det nya förbundet var de internationella kvinnoorganisationernas lyckade lobbyarbete. De fanns på plats när förbundsaktens utformning diskuterades under fredsförhandlingarna i Versailles och fick då igenom att kvinnor skulle vara valbara till alla poster inom Nationernas förbund.³⁵ När förbundet väl konstituerats i Genève var de också där med sina krav.³⁶ Ett initiativ som samlade ett stort antal nationella och internationella kvinnoorganisationer gällde Permanenta Mandatkommissionen, som konstituerades 1921. Den skulle övervaka att de så kallade mandatärmakterna, som kontrollerade de forna tyska kolonierna i Afrika och de gamla osmanska områdena i Mellanöstern, skötte sin uppgift på ett tillfredsställande sätt. Initiativet gick ut på att kommissionen borde innefatta en kvinna från ett neutralt land, med uppgift att bevaka kvinnors och barns intressen. Den kandidat som de flesta satte på första plats för detta uppdrag var Anna Bugge Wicksell, vilket vittnar om att hon var internationellt känd och respekterad.³⁷ Förbundsrådet, som hade utnämningrätten, tog till sig detta och utsåg henne som ledamot av kommissionen. Ett visst missnöje uttrycktes dock av några av de svenska delegaterna, som ansåg att tidigare utrikesministern och den liberala politikern Eliel Löfgren var bättre lämpad för uppgiften.³⁸ Anna Bugge Wicksell var hedrad men också lite bekymrad eftersom hon knappast alls var insatt i ”colonial matters”, som hon uttryckte det i svarsbrevet till förbundets generalsekreterare Eric Drummond.³⁹ Liberala *Dagens Nyheter* glädde sig, som vi såg i artikelns inledande citat.

Nationernas förbund har av eftervärlden mest utmålats som ett misslyckat projekt. Därav ett förhållandevis ringa intresse för förbundet i forskning och i historieskrivning i allmänhet. Men nyare forskning har vänt sig emot detta synsätt som alltför ensidigt och framhållit att förbundet under sin första tioårsperiod löste en hel del konflikter och framför allt att det hade en mycket bred agenda, som sträckte sig långt utöver den strikt diplomatiska, där det åstadkom betydande resultat. Arbetsuppgifterna handlade lika mycket om soci-

ala, humanitära och ekonomiska förhållanden som om folkrätt och diplomati.⁴⁰ Det var på dessa områden som de fåtaliga kvinnorna i förbundet lade ner mest arbete.

Kvinnorna i Nationernas förbund

Nationernas förbunds arkiv, som förvaras i FN-arkivet i Genève, är en oerhört rik och alltför sällan nyttjad källa för forskningen just med tanke på bredden i verksamheten. Det är hit man får söka sig för att fånga kvinnornas verksamhet, som sällan finns dokumenterad i forskningen.⁴¹

Vid Nationernas förbunds första möte 1920 deltog endast tre kvinnliga delegater. Vid sidan av Anna Bugge Wicksell var det Kristine Bonnevie, biolog och Norges första kvinnliga professor, och Henni Forchhammer, ordförande för Danske Kvinders Nationalråd.⁴² Alla tre var således från Skandinavien. Andelen kvinnor ökade något med tiden. Anna Bugge Wicksells sista år i förbundet, 1927, var de sju stycken. Av dessa var dock ingen ordinarie delegat.⁴³ Det fanns också en del kvinnor i sekretariatet, men den enda mer tongivande lär ha varit engelskan Rachel Crowdy, som ledde dess sociala avdelning.⁴⁴

Arbetet i förbundet var uppdelat på kommittéer, och i deras arbete engagerades även länder som stod utanför förbundet. Kommittéerna gjorde grundliga utredningar, höll konferenser över olika teman, uppvaktade regeringar och organisationer samt gav ut publikationer. Det kunde till exempel handla om hälso- och sjukvård, vetenskapligt samarbete, minoriteters rättigheter, nedrustning, transitering av krigsfångar, människohandel och prostitution samt villkoren för människor i de forna kolonierna.⁴⁵

Kvinnorna i förbundet lade framför allt sin kraft på kommittén för sociala och humanitära frågor (femte kommittén), vilken i Genève lär ha gått under det nedsättande namnet ”den sentimentala”. Något ironiskt var det nog den som uppnådde mest påtagliga resultat.⁴⁶ Den fick bland annat upp frågan om vit slavhandel, det vi numera kallar trafficking, på förbundets agenda. En omfattande utredning gjordes, med en efterföljande regeringskonferens. I förarbetet hade kommittén

hjälp av Rachel Crowdy i sekretariatet och Emily Balch, som var sekreterare i Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet, vilket illustrerar samarbetet mellan kvinnor i och utanför förbundet. Resultatet av konferensen blev att förbundsårsamlingen antog en konvention där länderna förband sig att bekämpa handeln med kvinnor och barn, och en kommitté för det fortsatta arbetet tillsattes.⁴⁷ Samtidigt som detta är ett exempel på ett lyckat initiativ var det problematiskt såtillvida att kvinnofrågor avskildes från frågor som behandlades i andra kommittéer, där kvinnorna var mindre närvarande.

Att kvinnorna var få i förbundet som helhet, att de i regel fungerade som suppleanter och att de framför allt fanns i femte kommittén uppmärksammades som ett problem i samtiden. I Storbritannien bildades en organisation, The Council for the Representation of Women in the League of Nations, som protesterade mot detta.⁴⁸ Anna Bugge Wicksell var också engagerad i den femte kommittén, bland annat deltog hon som expert vid den ovannämnda regeringskonferensen. Men hon stack ut i det att hon hade ett bredare arbetsfält än de övriga kvinnorna, dels genom sitt arbete i Mandatkommissionen, dels genom att hon i större utsträckning även kom att ingå i andra kommittéer.⁴⁹

Ledamot av den svenska delegationen

Tillsammans med den socialdemokratiske statsministern Hjalmar Branting, högermännen Ernst Trygger och Erik Marks von Würtemberg samt liberalerna Theodor Adelswärd och Eliel Löfgren företrädde Anna Bugge Wicksell Sverige vid förbundsårsamlingens första möte 1920. Det var en grupp välrenommerade män hon hade vid sin sida, alla med diger formell kompetens i form av utbildning och erfarenheter från politik, diplomati och arbetsliv och ofta med internationell verksamhet i bagaget. Flera av dem var sedan tidigare bekanta till Anna Bugge Wicksell, kanske till och med vänner, och en del av dem hade hon arbetat tillsammans med i sina uppdrag för Utrikesdepartementet och inom ramen för Föreningen för Nationernas förbund, där de flesta var medlemmar. Jag går inte närmare in på den svenska delegationens arbete, men vill ändå nämna att forskningen

tycks ganska enig om att en relativ samstämmighet kom att råda när förbundet väl var på plats, trots ledamöternas skilda politiska hemvist. Det är också den bild som Anna Bugge Wicksell ger i sina brev hem till maken.⁵⁰

I och med uppdragen för Nationernas förbund blev det många och långa utlandsvistelser för Anna Bugge Wicksells del. Hon deltog i alla förbunds församlingens sammankomster fram till sin död 1928. Till det kom Mandatkommissionens möten, oftast flera om året, som kunde vara nog så långa. I brev till sin make, sina barn och sina vänner ger hon inblickar i det sociala livet i svenskkolonin i Genève vid den här tiden, med träffar, utflykter, mottagningar och fester, men framför allt framgår det att hon arbetade hårt. Hon hade mängder av material att läsa in, rapporter och inlägg att skriva och otaliga möten att delta i.⁵¹ Så här beskrevs hennes roll i Nationernas förbund av envoyén Erik Boheman, som fungerade som en av den svenska delegationens sekreterare under flera år, i ett minnesord efter hennes död:

Överhuvudtaget torde få personer så noggrant som hon genomgått hela den mängd av dokument och handlingar som Nationernas Förbund under sin korta tid frambragt och härigenom blev hon ofta för den svenska delegationen liksom ett levande lexikon, som snabbt och riktigt kunde ge upplysning om vad som vid föregående tillfällen förevarit rörande det eller det spörsmålet.⁵²

Förutom att förbereda sig och delta i mötena hade Anna Bugge Wicksell som uppgift att rapportera hem till regeringen om vad som hände i Genève. I arkivboxarna rörande Nationernas förbund i Utrikesdepartementets arkiv återkommer hennes namn ständigt under rapporter och propåer av olika slag.⁵³ Utöver rapportskyldigheten till regeringen hade hon ansvar för informationsbladet *Meddelanden rörande Nationernas förbund*, som gavs ut av Föreningen för Nationernas förbund. Skriften utkom med 8–10 nummer per år och tog upp viktiga händelser och beslut inom förbundet. Hon fungerade som redaktör fram till sin död och hon skrev dessutom själv de flesta artiklarna.⁵⁴

När Anna Bugge Wicksell yttrade sig i plenum eller i kommittéerna var det vanligen i frågor som antingen var kopplade till Mandatkommissionens arbete eller till den femte kommitténs sociala och humanitära arbete. Oftast talade hon i den svenska delegationens eller i Mandatkommissionens namn. Sitt pionjärtal i generalförsamlingen höll hon 1921, ett inlägg som var ”godkänt av Br[anting] gode gud och hela världen”, som hon skrev i ett brev hem.⁵⁵ Året efter höll hon däremot ett anförande i förbunds församlingen om Mandatkommissionens roll där hon inledde med att slå fast att hon gav uttryck för sina personliga åsikter och känslor, vilket vittnar om en viss självsäkerhet och att hon inte längre kände sig som en novis när det gällde de här frågorna.

I Mandatkommissionen

Mandatkommissionen bestod av nio medlemmar, varav fyra från länder som innehade mandatområden.⁵⁶ Kommissionens medlemmar tillsattes direkt av Nationernas förbunds råd och skulle vara oberoende av sitt lands regering. Det innebar att delegaterna hade större frihet, men de kunde naturligtvis inte agera helt i konflikt med sitt eget land. Till mötena skulle varje makt som styrde över ett mandat ge en utförlig rapport om situationen där, vilken sedan diskuterades i relation till den plan som gjorts upp för respektive område. Även om Anna Bugge Wicksell själv var ansvarig i kommissionen kom hon att arbeta nära de svenska ledamöterna, inte minst Hjalmar Branting, som satt som svensk representant i förbundsrådet mellan 1922 och 1923, då bland annat just mandatfrågorna var uppe till diskussion.

William Rappard var chef för sekretariatets mandatsektion och den som ledde Mandatkommissionens arbete. Han var en schweizisk vetenskapsman, professor i ekonomisk historia vid Genève universitet och liksom Anna Bugge Wicksell en radikal liberal. Huvudparten av ledamöterna i kommissionen var antingen framträdande politiker i sina respektive länder eller tidigare ledande koloniala tjänstemän, ofta konservativa.

Vilken roll skulle kommissionen ha? Hur långt fick den gå i sin kritik av mandatärmakternas administration? Det var återkommande frågor i kommissionen och vid förbundsförsamlingens möten, föranledda av att mandatärmakterna ofta ansåg att kommissionen var alltför nitisk och kritisk. I den frågan tog Anna Bugge Wicksell klar ställning offentligt vid åtminstone två tillfällen. Det första var när hon höll det ovannämnda talet vid förbundsförsamlingens möte 1922 där hon försvarade Mandatkommissionens arbete. Sin utgångspunkt tog hon i den paragraf i förbundsstadgarna som ålade kommissionen att tillvarata den inhemska befolkningens intressen. Det gällde att se till att möjligt maktmissbruk förhindrades, inskräpte hon.

We feel our duty to be watchful; we have to safeguard the interest of men and women who are not capable to defend themselves [...] We must try, as far as we can, to look with their eyes and their hearts, and sometimes both their eyes and their hearts are suspicious. We have to scrutinize every decree and every ordinance given by the diverse administrations and see if there may not possibly be some loophole that will permit abuse.⁵⁷

Det andra tillfället ägde rum fyra år senare då frågan väckte en debatt som blev mycket infekterad. Det var den konservative brittiske utrikesministern Austen Chamberlain som hade satt i gång det hela och fått med sig mandatärmakternas representanter i rådet i kritiken mot kommissionen. När John Harris, brittisk liberal politiker och verksam i Anti-Slavery Society, kom till förbundsförsamlingens öppningsmöte hade han sammanstrålat med William Rappard och Anna Bugge Wicksell och funnit båda ”burning with indignation”.⁵⁸ Vid mötet i sjätte kommittén avvisades kritiken mot kommissionen helt av Fridtjof Nansen, den norske vetenskapsmannen och diplomaten som förutom sina upptäcktsfärder även är känd för sin pionjärinsats inom flyktinghjälp. Anna Bugge Wicksell talade i samma anda.⁵⁹ Nansens förslag och hennes anförande återgavs i både *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet*. I den senare återfinns referatet av hennes inlägg

under rubriken ”Mandatmakternas rådsmedlemmar får påskrivet”.⁶⁰ Men rådet skulle ändå i princip hålla fast vid att kommissionen inte fick gå för långt i sina granskningar.⁶¹

I Mandatkommissionen fick Anna Bugge Wicksell ansvar för frågor som rörde utbildningen i mandatområdena. Ett ganska konstypiskt val, får man väl säga. Det var inte ett område hon profilerat sig inom tidigare och det stod inte heller högst på agendan inom kommissionen, men det skulle hon göra allt för att ändra på. Sin vana trogen gick hon till botten med problemet och läste in sig på debatten och litteraturen om utbildning i allmänhet och i forna kolonier i synnerhet. Det var nog inte helt enkelt för en radikal och reformorienterad liberal som Anna Bugge Wicksell att ingå i detta närmast koloniala sammanhang. Vad som bar henne var sannolikt hennes starka tro på Nationernas förbund och på att ett utbyggt utbildningsväsende skulle påskynda processen mot självständighet. Bland progressiva av olika schatteringar fanns vid denna tid en stark tro på utbildning som en förändrande kraft, som hon delade.⁶²

Anna Bugge Wicksell lyckades få in utbildning som ett av temana i de frågeformulär som varje mandatadministration skulle besvara. Hon formulerade även en utbildningspolicy för mandatområdena, som antogs av kommissionen.⁶³ Inspirerad av utvecklingen i Öst- och Västafrikas missionsskolor och av de skolor för svarta som drevs i regi av den amerikanska Phelps Stokes Fund betonade hon utbildningens praktiska inriktning och anpassningen till lokala villkor. Under sitt sista år i Nationernas förbund gjorde hon en längre resa till USA för att studera de ovannämnda skolorna där. Hon skrev en utförlig rapport som mottogs väl och det bestämdes att hon året efter skulle göra en liknande resa till mandatområden i Afrika, men hon avled innan den hann bli verklighet.⁶⁴

En genomgång av protokollen från Mandatkommissionen visar att Anna Bugge Wicksell när det var möjligt lyfte frågor om likställighet mellan könen och om kvinnors och barns utsatta situation, och hon ställde outtröttligt sina frågor om utbildningen i de olika områdena.⁶⁵ Huruvida hennes frågor och förslag påverkade den förda politiken i mandatområdena är svårt att uttala sig om, men nog måste hon ha

varit en nagel i ögat på dem som inte ville satsa på att utbilda den inhemska befolkningen, som inte ville ge flickor utbildning eller se kvinnor som lärare, som inte ville ge någon undervisning på lokala språk och så vidare. Att det var hennes förtjänst att utbildningsfrågan fick en så pass framskjuten plats i Mandatkommissionen och i förbundsrådet har framhållits i forskningen om utbildningen i mandatområdena.⁶⁶ Att hon även blev en viktig röst i ett vidare internationellt perspektiv har också uppmärksamats. Handlingar från förbundet i form av protokoll, promemorior och en speciell tidskrift nådde alla medlemsländer på franska och engelska och ibland på det egna landets språk.⁶⁷ I Anna Bugge Wicksells arkiv finns urklipp från internationella tidningar och tidskrifter som vittnar om att hon var vida känd. Bland dem en artikel från hösten 1927 där brasilianska kvinnorättsaktivister under rubriken ”Sverige: feminismens vagga” lyfter fram Selma Lagerlöf och Anna Bugge Wicksell som två särskilt framträdande svenska kvinnor.⁶⁸

Kvinnosaken och freden i nytt ljus

När både den kvinnliga rösträtten och Nationernas förbund var ett faktum kom såväl kvinnofrågan som fredsfrågan i ett annat läge. Skulle kvinnorna fortfarande organisera sig separat? Var Nationernas förbund vägen till målet? På den första frågan svarade Anna Bugge Wicksell nej. Hon hade alltid varit liberalismen trogen och ville inte svika den för ”en trång kvinnopolitik”, som hon uttryckte det, och sa nej till att ingå i Svenska Kvinnors Medborgarförbund.⁶⁹ Fogelstadgruppen, med sitt ytterst radikala program i kvinnofrågan, jordfrågan och fredsfrågan, tycks inte heller ha lockat denna praktiker.⁷⁰ Det blev tydligt i samband med brytningen i fredsfrågan en bit in på 1920-talet, då Elin Wägner och grupper inom den kvinnliga freds rörelsen alltmer förlorade tron på Nationernas förbunds möjlighet att skapa en fredlig värld.

I samband med en konferens inom Frisinnade kvinnors riksförbund 1924 utbröt en öppen konflikt i fredsfrågan. Elin Wägner med flera förespråkade att kravet på isolerad och omedelbar avrustning skulle

sättas upp som en punkt på förbundets program, och det var också den linje som konferensen kom att ställa sig bakom. Andra talade i stället för det som kallades den långa vägens politik, och de hävdade att försvaret behövdes men att det måste demokratiseras.⁷¹ Anna Bugge Wicksell skrev efter beslutet en artikel i *Tidevarvet* under rubriken ”Den långa vägen och den korta” där hon försvarade sin egen och minoritetens linje och var vass i kritiken av den radikalpacifistiska ståndpunkten. Den stora svagheten i att kräva isolerad avrustning var enligt henne att man då antingen indirekt förlitade sig på att andra makter skulle komma till det avrustade landets försvar i händelse av anfall, eller accepterade att det egna landets befolkning skulle kunna tvingas att böja sig under en främmande makt till följd av sin vapenlöshet. Kanske trodde ”fredsaktivisterna” att ingen risk fanns för anfall från främmande makt, men den tron delade inte hon.⁷²

Carl Lindhagen förespråkade en radikalpacifistisk linje, och han lade detta år en motion i riksdagen om isolerad avrustning. Även Ellen Key umgicks med dessa tankar och var tveksam till värdet av det långsiktiga fredsbyggandet inom ramen för Nationernas förbund.⁷³ I ett brev till henne i slutet av 1924 ger Anna Bugge Wicksell visserligen en eloge till ”maximalisterna” för att de håller utopierna och idealen högt, men hon tycker att de gör det alldeles för lätt för sig och dessutom fråntar sig glädjen av att kunna uppnå resultat:

Ni har det lättare än vi, så till vida som det alltid är lättare att förkunna hur en sak bör vara än att göra saken; men å andra sidan ha vi nog mer glädje i arbetet, eftersom vi känna lyckan av varje litet steg eller stort steg som tages, medan Ni alltid se Er ledsna på den väg som återstår.⁷⁴

Anna Bugge Wicksell behöll sin tro på Nationernas förbund, även om hon rimligtvis också bör ha tvekat ibland. När hon avled 1928 efterträddes hon av Kerstin Hesselgren.⁷⁵ Bådas verksamhet sträckte sig över ett vitt fält, men de hade en konsekvent blick på kvinnors situation i världen. Dessa två pionjärs arbete på den internationella arenan följdes senare upp av andra framträdande kvinnor, som Karin

Kock, Ulla Lindström, Alva Myrdal och Agda Rössel, för att bara nämna några.⁷⁶ Svenska kvinnors engagemang i utrikespolitiken är således inget som kommit med Margot Wallström och den feministiska utrikespolitik hon som socialdemokratisk utrikesminister lanserade 2014, utan har sina rötter i det tidiga 1900-talets kvinnorörelse.

Avslutande ord

Årtiondena kring sekelskiftet 1900 var en omvälvande tid, vilket är själva utgångspunkten för den här antologin. Nya grupper fick tillträde till och skapade sig utrymme i offentligheten. Det gällde inte minst kvinnorna. Men förutsättningarna och vägvalen såg olika ut. Anna Bugge Wicksell hade en privilegierad ställning såtillvida att hon kom från en borgerlig miljö där det var möjligt även för en kvinna att skaffa sig en akademisk utbildning. Hon tog en risk när hon tillsammans med Knut Wicksell trotsade samhällets normer och avstod från att enligt gängse sed ingå äktenskap, men det hindrade inte henne från att få en framträdande ställning. Till en början inom kvinnorörelsen och fredsrörelsen och senare som regeringsexpert och svenskt ombud i Nationernas förbund och ledamot i en av förbundets kommissioner. Hur kom det sig att hon kunde göra denna – för en kvinna och för denna tid anmärkningsvärda – karriär?

Vem som helst hade inte fått ett sådant uppdrag. Den djupare förklaringen till att hon kom i fråga ska nog sökas dels i hennes gedigna kunskaper, dels i den viktiga roll hon länge haft både inom den kvinnliga rösträttsrörelsen och i arbetet för fred och internationell folkrätt. Hon var en av få svenskar som var djupt och direkt involverade i förberedelsearbetet inför bildandet av Nationernas förbund. Hennes goda språkkunskaper var ytterligare en merit. Sedan handlade det naturligtvis om politik och om kontakter. Hon tillhörde den tidens intellektuella vänster, som omfattade både socialdemokrater och liberaler och som efter sekelskiftet fick en allt starkare ställning i politiken, på universiteten, på tidningsredaktionerna och i kultursektorn. Det fanns en stark åsiktsgemenskap inom gruppen, de var ofta också vänner och de visste alla vad Anna Bugge Wicksell gick

för. Och sist men inte minst var den politiska omsvängningen i krigets slutskede säkert av betydelse. Det var ministären Edén–Branting som efter hårda debatter förde in Sverige i Nationernas förbund och alltså även tog in en kvinna. Hjalmar Branting var en vän alltsedan tiden i Stockholm på 1890-talet och Nils Edén ledde Liberala samlingspartiet, där Anna länge varit verksam.

En annan förutsättning för Anna Bugge Wicksells diplomatiska karriär var att Nationernas förbund formellt öppnades för kvinnor. Det var inget som skedde per automatik, utan var ett resultat av att de internationella kvinnoorganisationerna insisterat på att även kvinnor skulle få vara politiska aktörer på denna arena. Kvinnor hade länge varit verksamma i internationella organisationer och det fanns inom delar av kvinnorörelsen ett starkt fredsengagemang, men när kvinnors fredsarbete och internationella engagemang vid denna tid diskuteras i forskningen är det ofta med koppling till Fogelstadgruppens radikala pacifism eller till separata kvinnliga aktioner och rörelser. Med Anna Bugge Wicksell som prisma träder en annan fredsstrategi fram, en som gick ut på att ta plats i de manliga institutionerna och där verka för att genom internationellt samarbete och dialog uppnå en fredligare värld. Det gjorde hon i Svenska fredsförbundet och Föreningen för Nationernas förbund och senare i Nationernas förbund. En rad svenska kvinnor har sedan följt i hennes spår.

Anna Bugge Wicksells inträde och verksamhet på den internationella diplomatiska arenan har hittills rönt föga uppmärksamhet i den svenska forskningen om utrikespolitik och diplomati. Däremot har hennes betydelse börjat lyftas fram i internationell forskning under senare år, framför allt hennes insatser för att utveckla ett fungerande och inkluderande utbildningsväsende i de forna kolonierna. Hennes mission blev att få alla att inse att utbildning är en av grundpelarna för både personlig och samhällelig utveckling. Här kan vi se en länk bakåt till Mary Wollstonecraft, som under franska revolutionen med sådan emfas betonade vikten av flickors och kvinnors utbildning, och fram till vår tid då Nobels fredpris 2014 tilldelades den pakistanska utbildnings- och kvinnorrättsaktivisten Malala Yousafzai.

Noter

- 1 *Dagens Nyheter* (DN) 5/3 1921.
- 2 Se särskilt Bertil Björkenlid, *Kvinnokrav i manssamhälle: Rösträttskvinnorna och deras metoder som opinionsbildare och påtryckargrupp i Sverige 1902–21* (Uppsala 1982), Josefina Rönnbäck, *Politikens genusgränser: Den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921* (Stockholm 2004) och Christina Florin, *Kvinnor får röst: Kön, känslor och politisk kultur i kvinnornas rösträttsrörelse* (Stockholm 2006) samt Ulrika Holgersson & Lena Wängnerud (red.), *Rösträttens århundrade: Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige* (Göteborg 2018) där aktuell forskning presenteras.
- 3 Madeleine Herren, ”Gender and International Relations Through the Lens of the League of Nations (1919–1945)”, i Glenda Sluga & Carolyn James (red.), *Women, Diplomacy and International Politics since 1500* (London 2015) s. 185. För fler exempel på aktuell forskning om kvinnorna i Nationernas förbund, se not 42.
- 4 För denna och andra emancipationsfrågor i tiden se Ulla Manns, *Den sanna frigörelsen. Fredrika-Bremer-förbundet 1884–1921* (Stockholm/Stehag 1997). Angående äktenskapsreformen specifikt se Kari Melby, Anu Pylkkänen, Bente Rosenbeck & Christina C. Wetterberg, *Inte ett ord om kärlek: Äktenskap och politik i Norden ca 1850–1930* (Göteborg 2006).
- 5 Framställningen bygger på min biografi över henne: Christina Carlsson Wetterberg, *Jag saknar fruntimmer här: En biografi över Anna Bugge Wicksell* (Stockholm 2020). Denna text är dock skriven specifikt för denna antologi.
- 6 Anna Bugge Wicksell, ”Skuld”, i Clara Thue Ebbell (red.), *Kvinnelige studenters jubileumsskrift 1882–1907* (Kristiania 1907) s. 58.
- 7 Brev från Anna Bugge Wicksell till Gulli Petrini 14/3 1921. Gulli Petrini:s samling, Göteborgs universitetsbibliotek.
- 8 Per Wirtén, *Europa, ständigt detta Europa: Elin Wägners förlorade kärlek* (Stockholm 2020) s. 25.
- 9 Angående denna organisation se Leila J. Rupp, *Worlds of Women: The Making of an International Women’s Movement* (Princeton 1997).
- 10 Brev från Anna Bugge Wicksell till Cecilia Fröding 20/12 1910. Cecilia Frödings samling, Uppsala universitetsbibliotek.
- 11 Detta tog hårt på Eschelsson, hon låg sjuk hela vintern 1910–1911 och avled senare på våren. Om de olika turerna i ärendet, se Ann-Sofie Ohlander, ”En utomordentlig balansakt: kvinnliga forskarpionjärer i Norden”, *Historisk tidskrift* 1987: 1 och Tore Frängsmyr, *Svensk idéhistoria: Bildning och vetenskap under tusen år. Del II 1809–2000* (Stockholm 2002) s. 202. Se även Eva-Maria Svensson, *Forskaren Elsa Eschelsson: En modern civilist i tiden* (Stockholm, 2011).
- 12 Angående Knut Wicksell se Torsten Gårdlund, *Knut Wicksell: Rebellen i det nya riket* (Stockholm 1956). Se även Liv Wicksell Nordqvist, *Anna Bugge Wicksell: En kvinna före sin tid* (Malmö 1985).
- 13 Sandi E. Cooper, *Patriotic Pacifism: Waging War on War in Europe, 1815–1914* (New York 1991) s. 60 ff, 219.
- 14 Angående fredsörelsens allmänna utveckling se Bert Mårald, *Den svenska freds- och neutralitetsrörelsens uppkomst: Ideologi, propaganda och politiska yttringar från Krimkriget till den svensk-norska unionens upplösning* (Göteborg 1974) och

- Per Anders Fogelström, *Kampen för fred: Berättelsen om en okänd folkrörelse* (Stockholm 1983). Sveriges Kvinnliga Fredsförening behandlas bland annat i Inga-Brita Melin, *Lysistrates döttrar: Pionjärer och pedagoger i två kvinnliga fredsorganisationer 1898–1937* (Umeå 1999), Irene Andersson, *Kvinnor mot krig: Aktioner och nätverk för fred 1914–1940* (Lund 2001), Inger Hammar, *För freden och rösträtten: Kvinnorna och den svensk-norska unionens sista dagar* (Lund 2004).
- 15 För debatten se Hammar (2004) s. 42–46.
 - 16 Emilia Broomé och Ann Margret Holmgren var liksom Anna Bugge Wicksell med i styrelsen hela perioden. År 1914 kom Alida Jacobsson och Anna-Britta Bergstrand med, vilka också hade varit aktiva i Sveriges Kvinnliga Fredsförening.
 - 17 Forskningen kring dessa organisationer är mycket begränsad, se dock Torbjörn Norman, *Hjalmar Branting, freden och Folkens förbund, samt andra studier i svensk och nordisk 1900-talshistoria* (Stockholm 2014) s. 30–32, Lars Eriksson (red.), *60 år för freden: Svenska FN-förbundet och dess föregångare 1919–1989* (Stockholm 1990) s. 7–9, Carlsson Wetterberg (2020) s. 197–200. Angående Adelswärd se Ove Bring, *Baronen som fredskämpe: Theodor Adelswärd, idealismen och interparlamentariska unionen 1914–1928* (Visby 2012), Anders Johnson, *Baronen: Theodor Adelswärd: Entreprenör. samhällsbyggare, politiker* (Stockholm 2020).
 - 18 Bland hennes skrifter kan nämnas *Fredsrorelsen: En framställning af de moderna sträfvandena att ersätta krig med skiljedom*, Studentföreningen Verdandis småskrifter, nr 49 (Stockholm 1893) och *Avrustningssträvandet och fredsarbetet*, Svenska fredsförbundets skriftserie, nr 1 (Lund 1911).
 - 19 Brev från Emilia Broomé till Anna Bugge Wicksell 9/10 1911. Anna Bugge Wicksells samling, Lunds universitetsbibliotek.
 - 20 Carl Lindhagen, *Carl Lindhagens memoarer: Tredje delen*. (Stockholm 1939) s. 325f.
 - 21 Det var socialdemokratiska ungdomsförbundet som stod för den senare linjen, se Gunnela Björk, *Kata Dalström: Agitatoren som gick sin egen väg* (Lund 2017) s. 225. Angående den tyskvänliga högern se Nils Elvander, *Harald Hjärne och konservatismen: Konservativ idédebatt i Sverige 1865–1922* (Stockholm 1961).
 - 22 Brev från Anna Bugge Wicksell till Knut Wicksell 30/3 1916. Knut Wicksells samling, Lunds universitetsbibliotek.
 - 23 Andersson (2001) s. 90–94, Margareta Larson, *De arbetade för fred: Kvinnoföreningar i Sverige med fred på sitt program 1898–1940* (Stockholm 1985) s. 119, Rupp (1997).
 - 24 För en sammanställning av hennes samlade skrifter se Carlsson Wetterberg (2020) s. 366–371.
 - 25 Ernst Wigforss, *Minnen. 2. 1914–1932* (Stockholm 1951) s. 58f.
 - 26 Carlsson Wetterberg (2020) s. 216–224.
 - 27 Brev från redaktionen den 12/2 1917, Anna Bugge Wicksells samling, Lunds universitetsbibliotek, vol. 49.
 - 28 Gulli Petrini, *Anna Bugge Wicksell: En internationell märkeskvinna* (Stockholm 1934) s. 45.
 - 29 Angående uppropet se t.ex. Norman (2014) s. 32f.
 - 30 Lars Berggren & Kjell Östberg, "Reformism eller revolution? Arbetarrörelsen inför rösträttsbeslutet 1918–19", i Holgersson & Wängnerud (red.) (2018).
 - 31 Under denna vår tillträdde den första rent socialdemokratiska regeringen. Angående äktenskapsreformen se Christina Carlsson Wetterberg, "Kvinnans rätt

- och nationens väl: Debatten kring 1920 års äktenskapsbalk”, i Lars M Andersson, Anna Jansdotter, Bodil E.B. Persson & Charlotte Tornbjør (red.), *Rätten: En festskrift till Bengt Ankarloo* (Lund 2000) samt Melby et al. (2006).
- 32 Varken i Herbert Tingsten, *Svensk utrikesdebatt mellan världskrigen* (Stockholm 1944) eller Torvald Höjer, ”Sveriges anslutning till Nationernas förbund. Ett aktualiserat 25-års-minne”, *Svensk Tidskrift* nr 31 1944, nämns hon ens med namn. Det gör hon däremot i Ulf Larsson, ”Hjalmar Branting och Nationernas förbund”, i Ulf Bjereld (red.), *Socialdemokratin i krig och fred: Ingvar Carlsson 75 år* (Hedemora 2009). Norman (2014) och Olle Svenning *Hövdingen – Hjalmar Branting: En biografi* (Stockholm 2014), som också går in mer i detalj kring det tidiga Nationernas förbund. I memoarer omnämns hon också. För en diskussion av bristen på kvinno/genusperspektiv i modern diplomatihistoria se Susanna Erlandsson, ”Kvinnor och genusperspektiv i ett splittrat forskningsfält: Modern diplomatihistoria”, *Historisk tidskrift* 141:3 (2021).
 - 33 *Svenska Dagbladet* (SvD) 14/10 1920.
 - 34 SvD 26/2 1920.
 - 35 Hanne Rimmen Nielsen, ”I Folkeförbundets tjeneste: Henni Forchhammers rejsebreve fra Genève 1920–37”, i Karen Hjort & Anette Warring (red.), *Handlingens kvinder* (Roskilde 2001) s. 168, 171.
 - 36 Se till exempel Carol Miller, ”’Geneva – the Key to Equality’: Inter-war Feminists and the League of Nations”, *Women’s History Review*, 12:2 (1994) och Hilkka Pietilä, *Engendering the Global Agenda: The Story of Women and the United Nations*. (Genève 2002).
 - 37 Förslagen förvaras i Anna Bugge Wicksells samling som finns i FN-arkivet i Genève.
 - 38 Larsson, (2009) s. 8.
 - 39 Brev till Eric Drummond 22/3 1921, Anna Bugge Wicksells samling, FN-arkivet i Genève.
 - 40 Anna Svensson, ”Nationernas förbunds arkiv: Ett koncentrat av mellankrigstidens världshistoria”, *Scandia* 66:1 (2000).
 - 41 Detta har ändrats något under senare år. Bland aktuell internationell forskning kan nämnas Pietilä (2002), Susan Pedersen, ”Metaphors for the Schoolroom: Women Working in the Mandates System of the League of Nations”, *History Workshop Journal*, 2008:66, Marie Sandell, *The Rise of Women’s Transnational Activism: Identity and Sisterhood Between the World Wars* (London & New York 2015).
 - 42 Angående Kristine Bonnevie se Inger Nordal, Dag O. Hessen & Thore Lie, *Kristine Bonnevie: Et forskerliv* (Oslo 2012) och för Henni Forchhammer se Rimmen Nielsen (2001).
 - 43 Detta bygger på en genomgång av de tryckta protokollen från Nationernas förbunds förbunds församling: The League of Nations. Records from the General Assembly (Genève 1920–1927).
 - 44 Rimmen Nielsen (2001) s. 179f.
 - 45 Rimmen Nielsen (2001) s. 168, Svensson (2000), Martyn Housden, *The League of Nations and the Organisation of Peace* (Harlow, 2011) s. 12–16.
 - 46 Svensson (2000). För benämningen på kommittén se Mia Leche Löfgren, *Så var det då: 1900–1940* (Stockholm 1941) s. 205–207.

- 47 Rikken Nielsen (2001) s. 180, 192. Se även Barbara Metzger, "Towards an International Human Rights Regime during the Inter-War Years: The League of Nations' Combat of Traffic in Women and Children", i Kevin Grant, Philippa Levine & Frank Trentmann (red.), *Beyond Sovereignty. Britain, Empire and Transnationalism c. 1880–1950* (Basingstoke & New York 2007).
- 48 Hanna Isaachsen, "Kvinderne og Nasjonernes Forbund", *Nylænde* 1925, nr 8 och 9.
- 49 Här ska dock nämnas att Kristine Bonnevie kom att ingå i Internationella Kommissionen för Intellectuellt Samarbete som bildades 1922.
- 50 Tingsten (1944) s. 32, Larsson (2009) s. 11, Carlsson Wetterberg (2020) s. 274–280.
- 51 Carlsson Wetterberg (2020) s. 285–291.
- 52 *Meddelanden rörande Nationernas förbund* 1928: nr 1, s. 1.
- 53 Rapporterna finns i Utrikesdepartementets arkiv. Kommittén för frågor rörande Nationernas Förbund. Volym 1 och 2. RA.
- 54 *Meddelanden rörande Nationernas förbund* gavs ut mellan 1922 och 1934.
- 55 Brev från Anna Bugge Wicksell till Knut Wicksell 22/9 1921. Knut Wicksells samling. Lunds universitetsbibliotek.
- 56 International Labour Organisation (ILO) hade också en representant där.
- 57 League of Nations. Records of the third assembly, Minutes of the second committee 1922, s. 144.
- 58 Susan Pedersen, *The Guardians: The League of Nations and the Crisis of Empire* (Oxford 2015) s. 214.
- 59 Records of the Seventh Ordinary Session, 1926. Minutes of the sixth committee, s. 21–22.
- 60 SvD och DN 22/9 1926.
- 61 Susan Pedersen (2015) s. 213.
- 62 Se t. ex. Fiona Paisley, "Looking with their eyes and with their hearts: The Permanent Mandates Commission and reform in the mandates", Joy Damousi & Patricia O'Brien (red.), *League of Nations: Histories, Legacies and Impact* (Melbourne 2018) s. 226–228.
- 63 League of Nations, Permanent Mandate Commission. Minutes of the third session 1923, Memorandum s. 239–256. PMC, Minutes of the fourth session 1924, Memorandum 1924 s. 183–184.
- 64 Rapporten finns i Anna Bugge Wicksells arkiv i Lund, volym 43.
- 65 Detta bygger på en genomgång av de tryckta protokollen från Mandatkommissionen som förvaras i FN-arkivet i Genève: League of Nations, Permanent Mandate Commission, Minutes, Session One to Session Twelve (Genève 1921–1927).
- 66 J.M. Barrington, "The Permanent Mandates Commission and Educational Policy in Trust Territories", *The International Review of Education*, 22:1 (1976) s. 89.
- 67 Se t. ex. Paisley (2018) s. 228.
- 68 Bertha Lutz & Orminda Bastos, "A Suecia, berço do feminismo, O Paiz" 28/10 1927. Anna Bugge Wicksells samling, volym 58, Lunds universitetsbibliotek.
- 69 Angående denna fråga se Carlsson Wetterberg (2020) s. 291–292.
- 70 Angående Fogelstadgruppen se till exempel Lena Eskilsson, *Drömmen om kamratsamhället: Kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad* (Stockholm 1991) och Ulrika Knutson, *Kvinnor på gränsen till genombrott: Grupporträtt av Tidevarvets kvinnor* (Stockholm 2004).

- 71 Ada Nilsson, *Barrikaden valde oss: 25 år ur en kämpande förenings historia* (Stockholm 1940) s. 121–125. Angående Elin Wägner se Ulrika Knutsons biografi, *Den besvärliga Elin Wägner* (Lund 2020). För Mia Leche Löfgrens och Elin Wägners olika ståndpunkter i debatten se deras skrift *Ett nytt försvar* (Stockholm 1924). De här åsiktskillnaderna fanns också internationellt inom den kvinnliga rösträttsrörelsen och fredsrörelsen, se till exempel Margareta Larsson, *De arbetade för fred: Kvinnoföreningar i Sverige med fred på sitt program 1898–1940* (Stockholm 1985) s. 176, 178 och Abby Peterson, *Women as Collective Actors: A Case Study of the Swedish Women's Peace Movement 1898–1990* (Göteborg 1992) och Rupp (1997) s. 30.
- 72 Anna Bugge Wicksell, ”Den långa vägen och den korta”, *Tidevarvet* 1924, nr 34.
- 73 Om Ellen Keys syn på fredsfrågan vid den här tiden se Carlsson Wetterberg (2020), s. 233–239. Se även Ulla Wikander, ”Ellen Key: Vasakontakter och finska inbördeskriget”, i Kjersti Bosdotter, Lars Ekdahl, Anne Hedén & Aapo Roselius (red.), *Den röda våren 1918: Finska inbördeskriget i nordisk samhällsutveckling: En antologi* (Huddinge 2018).
- 74 Anna Bugge Wicksell till Ellen Key 9/12 1924. Ellen Keys samling, Kungliga biblioteket.
- 75 Angående Kerstin Hesselgrens arbete i Nationernas förbund se Renée Frangeur, *Kerstin Hesselgren: Den gränsöverskridande politikern: En biografi* (Stockholm 2013).
- 76 Angående dessa se Kirsti Niskanen, *Karriär i männens värld: Nationalekonomen och feministen Karin Kock* (Stockholm, 2007), Gunnel Karlsson, *En kvinna i regeringen: Statsrådet Ulla Lindströms liv och arbete* (Stockholm, 2020), Yvonne Hirdman, *Det tänkande hjärtat: Boken om Alva Myrdal*, (Stockholm 2010), Elin Jäderström, *Hennes excellens Agda Rösse: Från banvaktstugan till FN-skrapan* (Stockholm 2018).